

İlkokul Eğitiminde Dijital Vatandaşlıkla İlgili Yapılan Çalışmaların Meta Sentez Yoluyla İncelenmesi*

Investigation of Studies on Digital Citizenship in Primary Education through Meta Synthesis

Münevvere Bozkurt, Sibel Yazıcı

Yazar Bilgileri

Münevvere Bozkurt
Öğretmen, MEB,
mbozkurt0603@gmail.com

Sibel Yazıcı
Doç. Dr., Afyon Kocatepe
Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
syazici@aku.edu.tr

ÖZ

Çalışmanın temel amacı, ilkökul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili son on yılda yapılan nitel çalışmaların incelenerek güçlü yönlerinin ve sınırlılıklarının belirlenmesidir. Bu kapsamda ilkökul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili 14 makale, 6 lisansüstü tez olmak üzere toplam 20 çalışmadan elde edilen veriler meta-sentez ile değerlendirilmiştir. Çalışmalar dâhil etme kriterleri çerçevesinde; YÖK, ULAKBİM, Google Scholar, ERIC ve SSCI veri tabanlarından dijital vatandaşlık ile ilgili kavramlar kullanılarak tam metnine ulaşılan, Türkçe yayınlanmış çalışmalar arasından belirlenmiştir. Elde edilen bulgular ile ilgili araştırma sayılarının 2018 öğretim ders program değişikliği sonrasında artış kaydettiği, sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve ders kitaplarının daha fazla değerlendirildiği, sınıf öğretmeni ve öğretmen adaylarıyla görüşme yöntemi kullanılarak çalışmaların yapıldığı fakat ilkökul öğrencileriyle yapılan çalışma sayısının sınırlı kaldığı tespit edilmiştir. Çalışmalarda en çok amaçsal örnekleme ve kolay ulaşılabilir durum örneklemesinin kullanıldığı, veri analiz yöntemlerinden içerik analizinin daha fazla tercih edildiği sonuçlarına ulaşılmıştır. İncelenen çalışmaların sonuçları değerlendirildiğinde; Türkiye’de ilkökul programlarının dijital vatandaşlık ve alt boyutları yönünden düzensiz dağılım gösterdiği ve yeterli düzeyde olmadığı, sınıf öğretmeni ve öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık ve alt boyutları hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları tespitler arasındadır. Dijital vatandaşlığa ait içeriğin ilkökul programlarında düzenlenmesi ve sınıf öğretmenleri başta olmak üzere konuyla ilişkili olanlara eğitimler verilmesi öneriler arasındadır.

Makale Bilgileri

Anahtar Kelimeler
İlkokul
Dijital vatandaşlık
Meta sentez

Keywords
Primary school
Digital citizenship
Meta synthesis

Makale Geçmişi
Geliş: 22.09.2023
Kabul: 29.12.2023

ABSTRACT

The main purpose of the study is to examine the qualitative studies on digital citizenship in primary school education in recent years. In this research, a total of 20 studies, including 14 articles and 6 theses on digital citizenship in primary school education, were examined in accordance with the determined criteria. It is aimed to present the data obtained from these studies with the meta-synthesis method. Within the framework of the inclusion criteria, concepts related to digital citizenship from YÖK, ULAKBİM, Google Scholar, ERIC and SSCI databases were determined among full-text accessed and Turkish-published studies. According to the findings obtained, the number of studies increased after the 2018 Curriculum change accordingly, it was determined that the social studies curriculum and textbooks were evaluated more. Among the most used sample selection types, purposive sampling and convenience sampling for sampling, document analysis as a data collection tool, and content analysis as a data analysis method were preferred. When the results of the studies examined were evaluated, it was concluded that the primary school curricula had an uneven distribution in terms of digital citizenship and its sub-dimensions and were not at a sufficient level, that the majority of classroom teachers and teacher candidates did not have enough information about digital citizenship.

*Bu araştırma ikinci yazar danışmanlığında, birinci yazar tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Makale Türü

Derleme

Önerilen Atıf Bozkurt, M. & Yazıcı, S. (2024). İlkokul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili yapılan çalışmaların meta sentez yoluyla incelenmesi. *TEBD*, 22(1), 114-135. <https://doi.org/10.37217/tebd.1365048>

Giriş

Bilgi iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sadece bilişim dünyasında değil; sosyal, kültürel ve ekonomik hayatta da pek çok değişikliği beraberinde getirmiş (Karaduman, 2011) sağlık, ticaret, tekstil ve sanayi gibi alanları etkilemiş ve bu alanlarda görev yapan elemanları yetiştirmek için var olan eğitim sisteminde değişiklikler meydana gelmiştir (Prensky, 2016). Bilgi iletişim teknolojilerini etkili hale getiren internetin varlığı, vatandaşlık anlayışında da değişiklikler oluşturmaya başlamış ve dijital vatandaşlık kavramı alanyazındaki yerini almıştır (Karaduman, 2011). Bu noktada dijital vatandaşlık; hem teknolojiyi etkin ve bilinçli kullanmak hem de sanal ortamda etik kurallar dâhilinde karşılaşılabilecek tehlikelerin farkında olarak hareket etmek anlamındadır (Prensky, 2016).

Hızla gelişmekte olan dijital dünyada okul çağındaki çocukların teknolojiyi etkin ve bilinçli kullanan bir toplum üyesine dönüşmeleri için dijital vatandaşlık eğitimi almaları gereklidir. Özellikle büyüme çağındaki çocukların sanal ortamlarda kötü davranış, içerik ve kişilerden korunmaları için eleştirel düşünmeyi ve fikir haklarına saygı göstermeyi bu süreçte öğrenmeleri beklenmektedir (Bennett, Wells ve Rank, 2009). Toplumun temelini oluşturan çocukların bilgi ve becerilere internet aracılığı ile erken yaşlardan itibaren ulaşmaları, dünyanın daha yaşanabilir bir yer olabilmesi için etkin ve bilinçli dijital vatandaşlara dönüşmelerini zorunlu hale getirmiştir (Prensky, 2016). Bu açıdan ilkökul eğitimi her öğrencinin bireysel gelişim sürecine ve düzeyine uygun olacak şekilde öz disiplin ve öz güven sahibi, günlük hayatta kullanması gereken temel sayısal, sözel, sosyal ve bilimsel akıl yürütme becerilerini kazanmış aktif ve etkin bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018, s. 3). Bilinçli vatandaşlardan oluşan bir toplum oluşturma yolu erken yaşta dijital vatandaşlıkla ilgili kaliteli bir eğitimin verilmesinden geçmektedir (Bakır, 2016). İlkokul çağındaki çocukların interneti ve diğer dijital araçları sıkça kullanmaları nedeniyle bu süreçte verilecek eğitim, dijital vatandaşlık konusunda örnek davranışlar sergilemelerine yardımcı olacaktır (Şen, 2022). Dijital vatandaşlık eğitimi çevrim içi dünyada doğru davranışları sergilemek, dijital etik değerleri anlamak, kişisel bilgi güvenliği, siber zorbalık, çevrim içi söylem ve diğer dijital konularda bilinçli ve etik davranmaya katkı sağlayacaktır (Öncül, 2020).

İlkokul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili yapılan çalışmaların genel çerçevesini belirlemek üzere inceleme çalışmaları, içinde bulunulan durumun tespiti açısından önemlidir. Dijital vatandaşlıkla ilgili inceleme çalışmaları değerlendirildiğinde: lisansüstü düzeyde (Sarı ve Taşer, 2018), eğitim alanında (Öztürk, 2021; Sevigen ve Yılar, 2022; Yeşiltaş ve Gez-Çinpolat, 2022), dijital okuryazarlık becerisini ele alan (Özkaya ve Erat, 2022) çalışmalara rastlanılmaktadır. İlkokul eğitiminde dijital vatandaşlık konusunu ele alan bir inceleme çalışmasına rastlanılmamıştır. Oysa inceleme çalışmaları daha önceden bilinen veya fark edilmemiş problemlerin nasıl ele alındığını,

probleme ilişkin doğal olguların gerçekçi bir şekilde değerlendirilmesine yönelik öznel-yorumlayıcı sürecin nasıl ifade edildiğini belirleyen araştırmalardır (Seale, 1999'dan aktaran Baltacı, 2019). Özellikle nitel çalışmaları ele alan bir inceleme çalışması; kavramın nasıl anlamlandırıldığı ve algılandığını belirlemenin yanında araştırma eğilimlerini ortaya koyacaktır. Özel durumları tüm gerçekliğiyle yansıtan nitel çalışmalar, ulaştıkları sonuçlarla kuramların üretilmesini kolaylaştırmakta, sonuçları itibarıyla uygulanabilirliği arttırmaktadır (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2009). Dahası Türkiye'de ilkökul eğitiminde dijital vatandaşlık konusunda yapılan nitel çalışmaların çeşitliliği, benzerliği ve farklılığın değerlendirilmesi yeni araştırmalara yol göstericilik sağlayacak ve içinde bulunulan durumun tespit edilmesine katkıda bulunacaktır. Tüm bu noktalardan hareketle çalışmanın temel amacı, ilkökul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili nitel çalışmaların incelenmesi, güçlü yönlerinin ve sınırlılıklarının belirlenerek ortaya konulması, yorumlanması ve değerlendirilmesidir. Araştırma kapsamında aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Türkiye'de ilkökul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili yapılan çalışmaların türlerine göre dağılımları nasıldır?
2. Türkiye'de ilkökul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili yapılan çalışmaların konu içeriklerine göre dağılımları nasıldır?
3. Türkiye'de ilkökul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili yapılan tez çalışmalarının yayın yerlerine göre dağılımları nasıldır?
4. Türkiye'de ilkökul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili yapılan çalışmaların çalışma grubu/örneklem kitlesine göre dağılımları nasıldır?
5. Türkiye'de ilkökul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili yapılan çalışmaların çalışma grubu/örneklem seçim türüne göre dağılımları nasıldır?
6. Türkiye'de ilkökul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili yapılan çalışmaların çalışma grubu/örneklem sayılarına göre dağılımları nasıldır?
7. Türkiye'de ilkökul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili yapılan çalışmaların veri toplama araçlarına göre dağılımları nasıldır?
8. Türkiye'de ilkökul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili yapılan çalışmaların veri analiz yöntemlerine göre dağılımları nasıldır?
9. Türkiye'de ilkökul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili yapılan çalışmaların sonuçları nelerdir?
10. Türkiye'de ilkökul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili yapılan çalışmaların önerileri nelerdir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışmada, araştırma problemleri çerçevesinde meta etnografi ile desenlenmiş meta sentez yöntemi kullanılmıştır. Meta etnografi, temelinde tümevarımcı yapısı olan ve betimsel çalışmalarda kullanılan nitel bir araştırma desendir (Gough, Thomas ve Oliver, 2012; Hannes ve Macaitis, 2012). Aynı zamanda nitel araştırma yöntemleri kullanılan çalışmalarda ortaya çıkan sonuçlardaki konu ve kavramları daha koordine bir şekilde anlaşılır hale getiren bir sentezleme sürecidir (Britten vd., 2002). Meta-sentez yöntemi ise belirli konuda ya da belirli bir alanda yapılmış nitel çalışmaların bulgularının derinlemesine incelenerek, benzerliklerini ve farklılıklarını tespit eden, daha geniş kapsamlı yorumlar ve sonuçlara ulaşan bir araştırma yöntemidir (Polat ve Ay, 2016). Çalışmada meta sentez yöntemi ile ilkökul eğitiminde dijital vatandaşlık konusunda yapılan çalışmalar incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Belirli kriterlere göre seçilen araştırmalar, problemler çerçevesinde sentezlenerek bütüncül bir yoruma ulaşılmaya çalışılmıştır (Zimmer, 2006).

Çalışma Grubu

Bu araştırma, 2012-2022 yıl aralığını kapsamaktadır. Çalışma grubunu YÖK Ulusal Tez Veri Tabanı'ndaki ilkökul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili yapılan altı tez ve ULAKBİM, Google Scholar, ERIC ve SSCI veri tabanlarında bulunan 14 makale oluşturmaktadır. Bu kapsamda araştırmaların dâhil edilme kriterlerini karşılayan toplamda 20 çalışma meta-sentez yöntemiyle incelenmiştir. Her çalışma yayın yılı dikkate alınarak sıralanmış ve araştırma türüne göre kodlanmıştır (YL1..., M1..., DT1....). Çalışma kriterlerine uygun 20 adet araştırma Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Meta-Senteze Dâhil Edilen Araştırmalar

Kod	Yıl	Çalışma Yazarı/Yazarları	Çalışmanın Adı
YL1	2016	Eda Bakır	Sınıf öğretmeni adaylarının dijital vatandaşlık seviyelerinin dijital vatandaşlık alt boyutlarına göre incelenmesi
M1	2016	Yücel Öksüz Elif Güven Demir Âdem İci	Öğretmenlerin dijital okuryazarlık kavramına ilişkin metaforlarının incelenmesi
M2	2016	Erhan Görmez	Öğretmen adaylarının "dijital vatandaşlık ve alt boyutları" hakkındaki görüşleri (Bir durum çalışması)
M3	2017	Erhan Görmez	İlkökul Sosyal Bilgiler Programı'nın dijital vatandaşlık ve alt boyutları açısından yeterliliği
M4	2017	Erhan Görmez	Öğretmenlerin "dijital vatandaşlık ve alt boyutları" hakkındaki düzeyleri (Van ili örneği)
M5	2018	Saim Turan Emine Karasu-Avcı	2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın dijital vatandaşlık bağlamında incelenmesi
M6	2018	Ahmet Yamaç	Dijital okuma ve yazma uygulamalarının ilkökul düzeyinde kullanımına yönelik sınıf öğretmeni adaylarının algıları
M7	2018	Erol Duran Nesime Ertan Özen	Türkçe derslerinde dijital okuryazarlık
YL2	2019	Nilgün Altun	Temel Eğitim Programları ve ders kitaplarının dijital okuryazarlık bağlamında incelenmesi

M8	2019	Tolga Kara Emin Atasoy	Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve ders kitaplarının (2018) dijital vatandaşlık kavramı ve alt boyutları bağlamında incelenmesi
M9	2020	Ömer Faruk Abide Yücel Gelişli	Sosyal Bilgiler ders kitaplarının ve öğretim programlarının çocukların güvenli internet kullanımları açısından incelenmesi
YL3	2020	Murat Korkmaz	Sınıf öğretmenlerinin dijital okuryazarlık seviyelerinin belirlenmesi
DT1	2020	Bilal Öncül	İlkokul öğrencilerinin dijital vatandaşlık farkındalıklarının akran öğretimiyle geliştirilmesi
M10	2021	Nilgün Altun Gülgün Bangir Alpan	Temel eğitim programlarında dijital okuryazarlık
M11	2021	Mücahit Öztürk	Dijital vatandaşlık araştırmalarının incelenmesi: Kavramsal ve yönetsel eğilimler
M12	2022	Erkan Yeşiltaş Aslıhan Gez Çınpolat	Eğitimde dijital vatandaşlık ile ilgili araştırmalara yönelik bibliyometrik bir analiz
M13	2022	Yakup Özkaya Veysel Erat	Türkiye’de dijital okuryazarlık çalışmaları: Literatüre dayalı nitel bir araştırma
M14	2022	Büşra Sarıgöl	2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın dijital okuryazarlık becerisi bakımından yeterliliğinin incelenmesi
DT2	2022	Fatih Küslü	Öğretmenlerin eleştirel dijital okuryazarlık becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi
YL4	2022	Fatma Gül Şen	İlkokul öğrencilerine yönelik dijital vatandaşlık tutum ölçeği geliştirme: Geçerlik ve güvenirlik çalışması

Veri Toplama Aracı

Meta-sentez yöntemiyle yürütülen çalışmalarda veriler, birincil araştırma raporlarından elde edilmektedir. Çalışmanın veri toplama süreci şu şekildedir:

Adım 1. Araştırma konusu ve sorularının belirlenmesi.

Adım 2. Çalışmanın konusuna uygun anahtar kelimelerin seçilmesi.

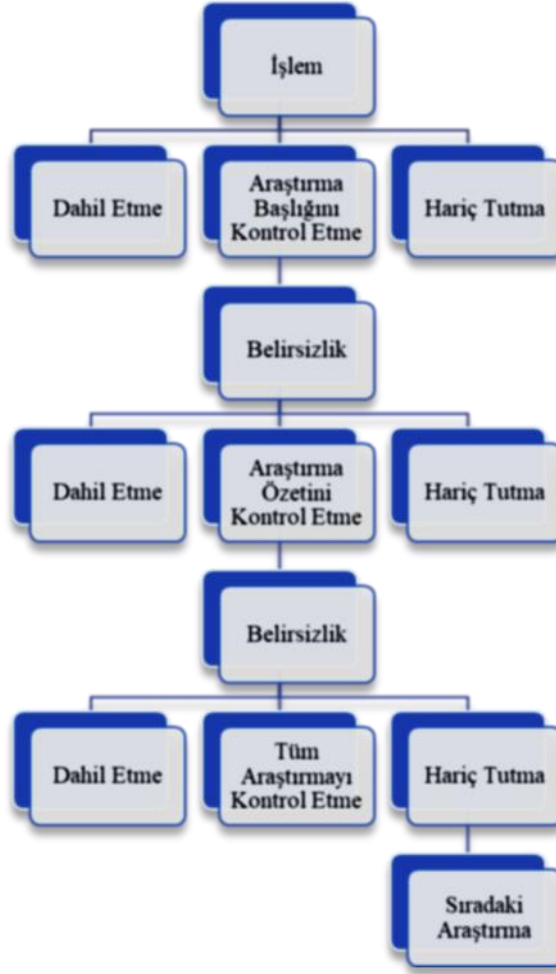
Dijital vatandaşlık ve alt boyutlarına ilişkin olarak; dijital vatandaş, dijital vatandaşlık, dijital yerli, dijital göçmen, dijital etik, dijital iletişim, dijital okuryazarlık, dijital erişim, dijital ticaret, dijital hak ve sorumluluklar, dijital hukuk / dijital kanun, dijital gizlilik ve güvenlik ve dijital sağlık şeklinde belirlenmiştir. Anahtar kelimelerle YÖK veri tabanı, ULAKBİM, Google Scholar, ERIC ve SSCI veri tabanları taranmış, 4879 makale, 82 yüksek lisans tezi ve 20 doktora tezine ulaşılmıştır.

Adım 3. Değerlendirmeye alınacak çalışmalar için dâhil etme kriterlerinin oluşturulması. Araştırmanın dâhil etme kriterleri şunlardır:

- Araştırmanın konu başlığının, amaç ve problem durumunun dijital vatandaşlık ve alt boyutlarıyla ilişkili olması,
- Araştırmanın problem durumu, amaç ve alt amaçları ile çalışma grubunun sınıf öğretmenliği ve ilkökul eğitimiyle ilişkili olması,
- Araştırmaların nitel ve karma yöntemle ele alınmış olması,
- Aynı isimle hem tez hem de makale olarak yayınlanan çalışmalardan tezin araştırma kapsamına alınması,

- Araştırmada problem durumu, amaç ve alt amaçlar, yöntem, örnekleme durumu (yöntem, sayı, tür), veri toplama teknikleri, veri analizi, bulgular, sonuç ve önerilerin açıkça ifade edilmiş olması.
- Araştırmaların Türkçe yayınlar ve tam metin olması.

Dâhil etme kriterlerine uygun olan çalışmalar Sözer'in (2015) "Araştırma Dâhil Etme İşlem Basamakları" dikkate alınarak belirlenmiştir (Şekil 1).

Şekil 1. Dâhil etme işlem basamakları

Adım 4. Kaynakların sağlanması, gözden geçirilmesi, kimliklendirilmesi ve değerlendirilmesi. Kaynaklar dâhil edilme kriterleri çerçevesinde belirlenmiş ve gözden geçirilmiş, geçerlik ve güvenilirliğin sağlanması için öncelikle ulaşıldığı veri tabanının ismini taşıyan dosyalara aktararak kimliklendirilmiş, her bir veri tabanı dosyası çalışmaların yayınlandığı yıl dikkate alınarak tasniflenerek araştırma künyeleri oluşturulmuştur.

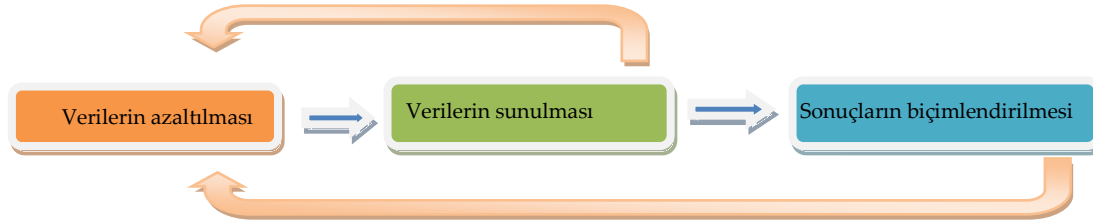
Adım 5. Seçilen çalışmaların çözümlenmesi. Çalışmalar kodlanmış, kodlamalara bağlı olarak ortak temalar ve bu temalara ait alt temalar oluşturulmuştur. Temalar oluşturulurken, uzman görüşüne başvurulmuştur.

Etik Bildirim

Bu makale, derleme türünde olduğundan etik kurul kararı gerektirmemektedir.

Verilerin Analizi

Çalışmada Miles ve Huberman (1994) nitel veri analizi modelinden yararlanılmıştır (Şekil 2).

Şekil 2. Miles-Huberman veri analiz modeli

Şekil 2’de Miles ve Huberman’ın analiz modelinin aşamaları bulunmaktadır (Miles ve Huberman, 1994). Bu aşamalar çalışmada şu şekilde kullanılmıştır:

Verilerin azaltılması; analizin ilk aşamasında, verilerin gruplandırılması ve özetlerinin çıkarılması gerçekleştirilmiştir.

Verilerin sunulması; veri sunumu, analizin doğru bir şekilde ilerlemesini sağladığından daha ileri düzeydeki analizleri gerçekleştirmek için tablo, grafik, şema gibi şablonlar oluşturulmuştur.

Sonuçların biçimlendirilmesi ve doğrulanması; bu aşamada veriler kümelenecek temalar oluşturulmuş ardından verilere tekrar dönülerek, veri kodlarının doğruluğu kontrol edilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde, araştırma sürecinde toplanan verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bulguların sunulmasında, çalışmanın amacında yer alan soruların sıralaması temel alınmıştır.

Türkiye’de ilköğretimde dijital vatandaşlıkla ilgili yapılan çalışmaların araştırma türlerine ilişkin bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Çalışma Türlerinin Dağılımı

Çalışma Türü	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Toplam
Makale	M 1	M 3	M 5	M 8	M 9	M 10	M 12	14
	M 2	M 4	M 6			M 11	M 13	
			M 7			M 14		
Yüksek Lisans Tezi	YL1			YL2	YL3		YL 4	4
Doktora Tezi						DT1	DT2	2
Toplam	3	2	3	2	2	3	5	20

Tablo 2’deki veriler doğrultusunda yayınlanmış çalışmaların mevcut dağılımları incelendiğinde dijital vatandaşlıkla ilgili ilköğretimde gerek makale gerekse tez çalışmaları ile

ilgili 20 nitel çalışmanın ilk olarak 2016 yılında yayınlanmaya başlandığı ortaya çıkmaktadır. 14 makale arasında en fazla çalışma 2018 ve 2022 yıllarında (3 adet) yapılmış, bunu sırasıyla 2016 (2 adet), 2017 (2 adet) ve 2021 (2 adet) yılları takip etmiştir. Dört yüksek lisans tezi 2016, 2019, 2020 ve 2022 yıllarında yapılmıştır. İlkokul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili doktora düzeyinde nitel araştırmanın kullanıldığı tez çalışma sayısı 2 olup, 2021 ve 2022 yıllarında yapılmıştır. Tüm veriler ışığında en çok çalışmanın yayınlandığı yıl 2022 (5 adet) yılıdır.

Türkiye’de ilkökul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili yapılan çalışmaların konu içeriklerine ilişkin bulgular Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Çalışmaların Konu İçeriklerinin Dağılımı

<i>Konu İçerikleri</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>	<i>2019</i>	<i>2020</i>	<i>2021</i>	<i>2022</i>	<i>Toplam</i>
Dijital vatandaşlık durumları	YL1	M3 M4						3
Literatür inceleme						M11	M12 M13	3
Sosyal bilgiler öğretim programı			M5	M8			M14	3
Dijital okuryazarlık			M7		YL3			2
Temel eğitim programları				YL2		M10		2
Dijital okuryazarlık algısı			M 6					1
Dijital okuryazarlık becerisi							DT2	1
Dijital okuryazarlık kavramı	M1							1
Dijital vatandaşlığa dair görüşler	M2							1
Dijital vatandaşlık farkındalığı						DT1		1
Dijital vatandaşlık ölçek geliştirme							YL4	1
Sosyal Bilgiler eğitimi ders kitapları					M9			1
Temel eğitim ders kitapları				YL2				1
Toplam	3	2	3	3	2	3	5	21

Tablo 3’teki veriler doğrultusunda yayınlanmış çalışmaların konu içeriklerinin mevcut dağılımları incelendiğinde: dijital vatandaşlık durumlarının tespitine (3 adet), dijital okuryazarlığa ilişkin olgu, algı ve beceriye, literatür incelemeye (3 adet), sosyal bilgiler öğretim programına (3 adet) ilişkin çalışmaların ağırlık taşıdığı görülmektedir. Bunu temel eğitim programlarında dijital vatandaşlıkla (2 adet) ilgili çalışmalar takip etmektedir.

Türkiye’de ilkökul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili yapılan tez çalışmalarının yayın yerlerine ilişkin bulgular Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Tez Çalışmalarının Yayın Yerlerinin Dağılımı

<i>Yayın Yeri</i>	<i>2016</i>	<i>2019</i>	<i>2020</i>	<i>2021</i>	<i>2022</i>	<i>Toplam</i>
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	YL1	YL2	YL3	DT1	DT 2	5
Sosyal Bilimler Enstitüsü					YL4	1
Toplam	1	1	1	1	2	6

Tablo 4’teki veriler doğrultusunda tez çalışmalarının enstitülere göre dağılımları incelendiğinde: 6 tez çalışmasından beşinin eğitim bilimleri enstitüsünde, birinin ise sosyal bilimler enstitüsünde yayınlandığı tespit edilmiştir. Eğitim bilimleri enstitüsünde yayınlanan tezlerin 2016,

2019, 2020, 2021 ve 2022 yıllarında yapıldığı görülmektedir. Sosyal bilimler enstitüsünde yayınlanan tez çalışması ise 2022 (1 adet) yılına aittir.

Türkiye’de ilkökul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili yapılan çalışmaların çalışma grubu/örneklem kitlesine ilişkin bulgular Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Çalışmaların Çalışma Grubu/Örneklem Kitlesinin Dağılımı

<i>Çalışma grubu</i>	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	<i>Toplam</i>
Sınıf öğretmeni	M 1	M 4			YL3		DT 2	4
Sınıf öğretmeni adayları	YL1		M6					3
Ders kitabı (Sosyal Bilgiler, Türkçe)			M7	YL2 M8	M9			4
Doküman inceleme						M11	M12 M13	3
2018 İlkokul Öğretim Programı (Sosyal Bilgiler ve Türkçe)		M3	M7 M5	YL2 M 8	M9	M10		7
İlkokul öğrencileri						DT1	YL4	2
İlkokul çalışma kitabı (Türkçe)			M7					1
<i>Toplam</i>	3	2	5	4	3	3	4	24

Tablo 5’teki veriler doğrultusunda araştırmaların çalışma grubu/örneklem kitlesinin mevcut dağılımları incelendiğinde 2018 İlkokul Türkçe ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (7 adet), sınıf öğretmenleri (4 adet) ile ilgili araştırmaların ağırlık oluşturduğu ortaya çıkmaktadır. Bunu Türkçe ve Sosyal Bilgiler ders kitapları (4 adet), sınıf öğretmeni adayları (3 adet) ve doküman incelemeleri (3 adet), ilkökul öğrencileri (2 adet) ile İlkokul Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’na (2 adet) yönelik yapılan çalışmaların takip ettiği görülmektedir.

Türkiye’de ilkökul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili yapılan çalışmaların çalışma grubu/örneklem seçim türüne ilişkin bulgular Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Çalışmaların Çalışma Grubu/Örneklem Seçim Türlerinin Dağılımı

<i>Örneklem Türü</i>	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	<i>Toplam</i>
Diğer		M3	M5 M6 M7	M8	M9	M 11	M12 M13	9
Amaçsal örnekleme (Maksimum çeşitlilik...)	M1	M4		YL2		DT 1 M 10	M14 YL4	7
Kolay ulaşılabilir durum örnekleme	M 2 YL1				YL3		DT2	4
<i>Toplam</i>	3	2	3	2	2	3	5	20

Tablo 6’daki veriler doğrultusunda yayınlanmış çalışmaların çalışma grubu/örneklem seçim türlerinin mevcut dağılımları incelendiğinde ağırlıklı olarak makalelerde çalışma grubu/örneklem seçim türünün belirtilmemiş olduğu (9 adet) görülmektedir. Bununla birlikte amaçsal örnekleme (7 adet) ve kolay ulaşılabilir durum örneklemesinin (4 adet) çalışmalarda tercih edildiği tespit edilmiştir.

Türkiye’de ilkököl eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili yapılan çalışmaların çalışma grubu/örneklem sayılarına ilişkin bulgular Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Çalışmaların Çalışma Grubu/Örneklem Sayılarının Dağılımı

Örneklem Sayıları	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Toplam
1-50	M1 YL1	M3	M5 M6 M7	M8 YL2	M9 YL3	M10 DT1	M14 YL4 DT2	15
51-100	M2	M4					M13	3
101-150						M11		1
151-200							M12	1
Toplam	3	2	3	2	2	3	5	20

Tablo 7’deki veriler doğrultusunda yayınlanmış çalışmaların çalışma grubu/örneklem sayılarının mevcut dağılımları incelendiğinde 1-50 örneklem sayı aralığının (15 adet) ağırlıklı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunu 51-100 aralığının (3 adet) takip ettiği gözlemlenmektedir.

Türkiye’de ilkököl eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili yapılan çalışmaların veri toplama araçlarına ilişkin bulgular Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Çalışmaların Veri Toplama Araçlarının Dağılımı

Veri Toplama Araçları	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Toplam
Doküman		M3	M5 M6 M7	YL2 M8	M9	M10 M11	M12 M13 M14	12
Görüşme formu	YL1 M2	M4			YL3	DT1	DT2 YL4	7
Gözlem	YL1					DT1		2
Araştırmacı günlüğü						DT1		1
Metafor formu	M1							1
Öğrenci ürünleri						DT1		1
Toplam	4	2	3	2	2	6	5	24

Tablo 8’deki veriler doğrultusunda, yayınlanmış çalışmaların veri toplama araçlarının mevcut dağılımları incelendiğinde çalışmalarda ağırlıklı olarak dokümanlar (12 adet) ve görüşme formu (7 adet) kullanılmış, bunları gözlem (2 adet) takip etmiştir. Bunların dışında araştırmacı günlükleri (1 adet), metafor formu (1 adet) ve öğrenci ürünleri (1 adet) veri toplama aracı olarak kullanılmıştır.

Türkiye’de dijital vatandaşlıkla ilgili ilkököl eğitiminde yapılan çalışmaların veri analiz yöntemlerine ilişkin bulgular Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Çalışmaların Veri Analiz Yöntemlerinin Dağılımı

Veri Analiz Yöntemleri	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Toplam
İçerik analizi	M1 M2	M3 M4	M5 M7	M8 YL2	M9	M11 DT1	M13 M14 YL4	14
Betimsel analiz	YL1		M6 M7		YL3	M10	M13 DT2	7
Bibliyometrik analiz							M12	1
Toplam	3	2	4	2	2	3	6	22

Tablo 9'daki veriler doğrultusunda, yayınlanmış çalışmaların veri analiz yöntemlerinin mevcut dağılımları incelendiğinde en fazla içerik analizi (14 adet) ile betimsel analizin (7 adet) kullanıldığı bibliyometrik analizinde (bir adet) tercihler arasında yer aldığı tespit edilmiştir.

Türkiye'de ilkököl eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili yapılan çalışmaların sonuçlarına ilişkin bulgular değerlendirilmiş program, bilgi düzeyi ve tutum olmak üzere üç kategori altında toplanmıştır.

İlkököl öğretim programlarında dijital vatandaşlık alt boyutlarından dijital okuryazarlık becerisi incelenmiştir. İnceleme sonucunda Türkçe, Fen Bilimleri, Matematik, Sosyal Bilgiler ve Hayat Bilgisi Öğretim Programlarında dijital okuryazarlık becerisiyle ilişkili kazanımlara yer verildiği tespit edilmiştir (YL2, M10). Dijital okuryazarlık becerisiyle ilişkili en çok kazanımın Sosyal Bilgiler ve Türkçe Dersi Öğretim Programlarında (YL2, M10) yer aldığı belirlenmiştir. Bununla birlikte Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Program kazanımlarının, dijital vatandaşlık ve alt boyutlarına ilişkin yeterli kazanım içeriğine sahip olmadığı (M3, M8) ve dağılımının düzensiz olduğu (M8) elde edilen sonuçlar arasındadır. Programın öğrenme alanları açısından eşit dağılım göstermediği tespit edilmiştir (M14), İlkököl ders kitapları incelendiğinde Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki konu içeriklerinde dijital vatandaşlık ve alt boyutlarına yer verildiği (M8) belirlenmiştir. Alt boyut açısından en fazla analiz birimi kelime sayısının dijital okuryazarlık becerisi ile ilgili olduğu ve en fazla Sosyal Bilgiler ders kitabında yer aldığı, Matematik ders kitaplarında ise rastlanmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır (YL2).

Dijital vatandaşlık bilgisine yönelik olarak sınıf öğretmenleri (YL1) ve sınıf öğretmeni adayları ile ilgili çalışmalar yapılmış, (M2), dijital vatandaşlık ve alt boyutları ile ilgili yeterli bilgi düzeyine sahip olunamadığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Dijital vatandaşlık tutumuna yönelik olarak ilkököl öğrencileri ile çalışmalar yapılmıştır (YL4) Elde edilen sonuçlar ilkököl öğrencilerinin konuya ilişkin olumlu tutuma sahip olduklarını ortaya çıkarmıştır. İlkököl öğrencilerinin olumlu tutum elde etmelerinde derslerde etkinliklere yer verilmesi ve sürecin akran öğretimiyle gerçekleştirilmesinin etkili olacağı tespit edilmiştir (DT1).

İlkököl eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili yapılan çalışmaların önerilerine ilişkin bulgular değerlendirildiğinde; dijital okuryazarlık becerisine, sosyal bilgiler ders programına ve ders kitaplarına, hizmet içi eğitimlere, etkinliklere, çalışma gruplarına ilişkin kategoriler ortaya çıkmıştır.

Dijital okuryazarlık becerisine yönelik öneriler değerlendirildiğinde ilkököl programlarının tüm sınıf seviyelerinde gittikçe genişleyen ve derinleşen bir şekilde kazanımlara yer vermesi (YL2) önerilmektedir. İlkököl Sosyal bilgiler öğretim programının dijital okuryazarlık becerisi açısından incelenmesi ve değerlendirilmesi, bu yönde bilimsel çalışmaların artırılması (M14), ayrıca farklı ülkelerin öğretim programlarının incelenmesi (YL2) öneriler arasındadır. Sınıf öğretmenleri, öğrenciler (YL2, M10, M11), veliler (YL2, M10) ve okul yöneticilerinin (M11) dijital okuryazarlık beceri

düzeylerini tespit eden (YL2, M10, M11) ve dijital okuryazarlık becerilerini geliştirmek için gerekli olan koşulları betimleyen çalışmaların yapılması (YL2, M10) belirtilmiştir. Sınıf öğretmenlerinin, dijital okuryazarlık becerisi kazandırmak amacıyla faaliyetler düzenlemeleri ve bu yönde teşvik edilmeleri öneriler arasında yer almıştır. Dijital okuryazarlıkla ilgili yapılan çalışmaların farklı kategori ve daha geniş örneklerle tercih edilerek yapılması, elde edilen sonuçların karşılaştırılması ve farklı değişkenler kullanılması (DT2) öneriler arasındadır. Ayrıca dijital okuryazarlık becerisiyle ilgili çalışmaların sınıf öğretmenleri dışında, farklı branştaki öğretmenlerle, öğrencilerle, ailelerle yapılması (YL3) öneri olarak sunulmuştur.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'na ve ders kitabına yönelik öneriler değerlendirildiğinde öğrenme alanlarına, dijital vatandaşlık alt boyutlarına ilişkin konuların (M5) ve uygulamaların (M3, M5) eklenmesi belirtilmektedir. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında dijital vatandaşlık konuları inceleyen araştırmaların yapılması (M5) önerilerdendir. Dijital vatandaşlık eğitiminin ilkökul ders programlarıyla bütünleştirilmesi, uygulamalar ve eğitimlerle farkındalık oluşturulması (YL1) öneriler arasındadır. Öğretim programlarının dijital vatandaşlık eğitimini okul öncesinden lise son sınıfa kadar geliştirecek içeriğe sahip olması gerektiği (YL4) belirtilmiştir.

Hizmet içi eğitimlere yönelik öneriler değerlendirildiğinde dijital vatandaşlık ve alt boyutlarına ilişkin eğitimlerin verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Eğitimlerin sınıf öğretmenlerine, branş öğretmenlerine ve okul yöneticilerine verilmesi öneriler arasındadır (YL4). Ayrıca dijital teknolojileri, okuma yazma eğitimiyle bütünleştirmeleri yönünde hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimler almaları gereklilik olarak belirtilmiştir. Alınan hizmet içi eğitimlerin zümre öğretmenler toplantı kararlarına yansıtılması öneri olarak sunulmuştur (M6).

Etkinliklere yönelik öneriler değerlendirildiğinde sınıf öğretmeni adaylarının lisans eğitim programlarında dijital okuryazarlık becerisine yönelik etkinliklere yer verilmesi (YL2) önerilmektedir.

Çalışma gruplarına yönelik öneriler değerlendirildiğinde ilkökul öğrencilerine ilişkin araştırmaların artırılması (YL4) öneri olarak belirtilmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmada, ilkökul eğitiminde dijital vatandaşlık ile ilgili çalışmalar meta sentez yöntemiyle incelenmiştir. Bu doğrultuda dijital vatandaşlıkla ilgili ilkökul düzeyinde ilk çalışmanın ortaya çıktığı 2012 yılından 2022 yılına kadar olan araştırmalar çeşitli değişkenler dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Çalışmalar dikkate alındığında ilkökul eğitiminde dijital vatandaşlık kapsamında ilk nitel çalışmanın 2016 yılında ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Yeşiltaş ve Gez-Çinpolat'ın (2022) yaptıkları çalışmada konuya ilişkin nicel araştırmaların 2007 yılından itibaren başladığı tespit edilmiştir. Bu durum dijital vatandaşlıkla ilgili ilkökul düzeyinde nitel çalışmaların sonraki yıllarda önem kazanmaya başladığını göstermektedir. Nicel araştırmaların nitel araştırmalara göre öncelik

kazanmış olması başlangıçta daha genel ve nesnel sonuçlar elde etme isteğinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir (Büyüköztürk vd., 2016). Bununla birlikte daha derinlemesine veri elde etmeyi amaçlayan nitel araştırmalara ihtiyaç duyulma nedeninin 2018 öğretim programı değişikliği olduğu konu dağılımları dikkate alındığında görülmektedir. Konu dağılımları değerlendirildiğinde öğretim programları ve ders kitaplarını ele alan araştırmaların 2018 sonrası sayıca artış kaydettiği tespitler arasındadır.

İlkokul eğitiminde dijital vatandaşlık kapsamında incelenen lisansüstü çalışmaların eğitim bilimleri ve sosyal bilimler enstitülerinde gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Eğitim bilimleri enstitülerinde daha fazla çalışma yapılması konunun ilkökul eğitimi ile ilişkilidir. Eğitimle ilgili çalışmaların eğitim enstitülerinin kapsamında bulunması (Buluç, 2012) duruma etki eden faktörler arasında değerlendirilmiştir.

İlkokul eğitiminde dijital vatandaşlık kapsamında incelenen araştırmaların çalışma grubu/örneklem dağılımlarına bakıldığında dokümanların ön planda yer aldığı görülmektedir. Özellikle 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve ders kitapları ağırlık taşımaktadır (Abide ve Gelişli, 2020; Altun, 2019; Altun ve Alpan, 2021; Aydemir, 2019; Kara ve Atasoy, 2019; Sarıgöl, 2022; Turan ve Karasu-Avcı, 2018). Duruma etki eden faktörler değerlendirildiğinde 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan; yetkinlik, beceri, değer ve öğrenme alanlarının bir kısmının dijital vatandaşlıkla ilişkili olması ağırlık nedenleri arasındadır. Dijital vatandaşlık alt boyutları arasında yer alan dijital okuryazarlık becerisi ile ilgili analiz birimi kelime sayısı en fazla Sosyal bilgiler ders kitabında yer almaktadır. Bunun yanı sıra Türkçe dersi öğretim programlarında dijital vatandaşlık ve alt boyutlarına yer verilmesi doküman olarak incelenmesine etki eden faktörlerden biridir. Çalışma grupları arasında sınıf öğretmenleri ve öğretmen adaylarının yer aldığı, bununla birlikte ilkökul öğrencilerine yeterince yer verilmediği tespit edilmiştir. Bu durum çalışma kapsamının yeterince genişletilemediğinin bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir.

İlkokul eğitiminde dijital vatandaşlık kapsamında incelenen çalışmaların çalışma grubu/örneklem türleri dağılımına bakıldığında amaçsal ve kolay ulaşılabilir durum örneklemelerinin ön planda yer aldığı görülmektedir. Şahin ve Karakuş (2019) yaptıkları çalışmada, olasılıklı olmayan örnekleme yöntemleri arasında en fazla amaçsal örneklemenin tercih edildiğini tespit etmişlerdir. Amaçsal örnekleminin tercih edilmesi, dijital vatandaşlıkla ilgili bilgi açısından zengin durumların seçilerek derinlemesine araştırma yapılmak istendiğinin bir göstergesidir (Büyüköztürk vd., 2009). Diğer taraftan amaçsal örnekleme yöntemi olarak maksimum çeşitlilik az da olsa tercihlere yansımıştır. Bu durum dijital vatandaşlıkla ilgili araştırmaların farklılıkları, geniş çaplı durumları ve önemli ortak örüntüleri araştırmaya çalıştığı fakat yeterli düzeyde gerçekleştirilemediği şeklinde değerlendirilmiştir. Örneklem türü belirtilmemiş araştırmaların sayıca fazla olması ise çalışmalarda

hedef evrenin uygun bir şekilde yansıtılıp yansıtılmadığı sorununu beraberinde getirmektedir. Baltacı (2018), örneklem türü belirtilmemiş araştırmaların, evrendeki gerçek durumu ne ölçüde yansıtılabildiği sorununa neden olacağını belirtmektedir.

İlkokul eğitiminde dijital vatandaşlık kapsamında ulaşılan çalışmaların örneklem sayı dağılımına bakıldığında 200'e kadar ulaştığı görülmektedir. Bununla birlikte en fazla tercih edilen çalışma grubu aralığının 1-50 arasında olduğu tespit edilmiştir. Nitel araştırmalarda örneklem sayısı ister bir (N=1), ister elli (N=50) veya yüz (N=100) olsun, ideal bir örneklem büyüklüğü için temel kural, bilgilerin doyuma ulaşmasıyla oluşan tekrarlanma döngüsüdür. Örneklem büyüklüğü, araştırmacının genişlik ve derinlik arasında vereceği taviz ile ilgilidir (Baltacı, 2018). Dolayısıyla ilkokul eğitiminde dijital vatandaşlık konusunda yapılan çalışmaların genişlik boyutunda 200 kişiye, derinlik boyutunda ise 50 kişiye kadar ulaşabildiği anlaşılmaktadır.

İlkokul eğitiminde dijital vatandaşlık kapsamında ulaşılan çalışmalarda en fazla tercih edilen veri toplama aracının doküman inceleme ve görüşme formu olduğu görülmüştür. Doküman inceleme, her araştırmada kullanılabilen ama nitel araştırma çalışmalarında daha da önem kazanan bir yöntemdir (Ocak, 2019). Corbetta'nın (2003) kişisel ve kurumsal doküman sınıflaması dikkate alındığında; dijital vatandaşlık çalışmalarında kurumsal dokümanların ağırlık taşıdığı görülmektedir. Bu durum daha çok değişim ve gelişime yönelik veri toplandığı anlamına gelmektedir (aktaran Kırıl, 2020).

İlkokul eğitiminde dijital vatandaşlık kapsamında incelenen çalışmaların veri analiz yöntemlerinin dağılımına bakıldığında en fazla içerik analizinin kullanıldığı tespit edilmiştir. İçerik analizinin yapılacak araştırmanın amacı doğrultusunda anlamlı bir bütün ortaya koymayı amaçlayan bir analiz yöntemi olması (Boyras ve Tepe, 2019), araştırmalardan daha bütünsel ve derinlemesine sonuçlar elde etmenin hedeflediğini göstermektedir.

İlkokul eğitiminde dijital vatandaşlık kapsamında ulaşılan çalışmaların sonuçları değerlendirildiğinde; dijital okuryazarlığın hemen hemen tüm ilkokul ders programlarında yer aldığı tespit edilmiş en çok kazanımın, Sosyal Bilgiler ve Türkçe Dersi Öğretim Programlarında bulunduğu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte İlkokul Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan öğrenme alanları ile ilişkili kazanımların, dijital vatandaşlık ve alt boyutlarına ilişkin yeterli içeriğe sahip olmadığı ve dağılımının düzensiz olduğu çalışmalardan elde edilen sonuçlar arasındadır. Kalaycı ve Baysal (2020), ilkokul ders programlarında yer alan kavramın dengeli bir dağılıma sahip olmadığını belirlemişlerdir.

İlkokul eğitiminde dijital vatandaşlık kapsamında ulaşılan çalışmalardan elde edilen bir diğer sonuç dijital vatandaşlık ve alt boyutlarına ilişkin, başta sınıf öğretmenleri ve sınıf öğretmeni adaylarının kavramsal olarak yeterli bilgi düzeyine sahip olmadıkları yönündedir. Bu durum dijital

vatandaşlık eğitimi açısından bir yetersizlik olarak değerlendirilmiştir. Yetersizliğe neden olan durumlarla ilgili olarak Seylan (2008) ve Görmez'in (2016, 2017) yaptıkları çalışmalarda, eğitimcilerin teknolojik gelişmeleri yakından takip etmemeleri durumun nedeni olarak tespit edilmiştir. Yamaç'ın (2019) sınıf öğretmenleri adaylarıyla yaptığı çalışmada ise dijital teknolojilerin okuma yazma eğitimine entegre edilmesinin dijital okuryazarlık becerisine katkıda bulunacağı ifade edilmiştir.

İlkokul eğitiminde dijital vatandaşlık kapsamında ulaşılan çalışma sonuçları ilkökul öğrencilerinin konuya ilişkin olumlu tutuma sahip olduklarını göstermektedir. Özellikle akran öğretimi yolu ile dijital vatandaşlık etkinlikleri yapılması öğrencilerin algılarını olumlu yönde etkilemektedir. Türkmenoğlu ve Baştuğ (2017) ile Akay (2011) yaptıkları çalışmalarda, akran öğretimi yönteminin derslerde öğrenme gücünü çeken öğrencilere destek sağladığına dikkat çekmişlerdir.

İlkokul eğitiminde dijital vatandaşlık kapsamında ulaşılan çalışmaların önerileri değerlendirildiğinde kavramının ilkökul eğitimindeki tüm öğretim program kazanımlarıyla bütünleştirilmesi hatta okul öncesinden başlanarak tüm öğretim programlarında yer alması gerektiği belirtilmiştir. Karaduman (2011) ile Turan ve Karasu-Avcı (2018) çalışmalarında, dijital vatandaşlığın tüm disiplinlerle ilişkili bir kavram olduğunu ve her eğitim kademesinde ele alınması gerektiğini ifade etmişlerdir.

İlkokul eğitiminde dijital vatandaşlık kapsamında ulaşılan çalışmaların önerileri arasında dijital vatandaşlık ve alt boyutlarının sınıf öğretmenleri başta olmak üzere, branş öğretmenleri, veliler ve okul yöneticilerine hizmet içi eğitimler yoluyla verilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Gültekin ve Çubukçu'nun da (2008) belirttiği gibi öğretmenler hizmet içi eğitimleri gerek kurumsal gerekse bireysel bakımdan kendilerine katkı getiren bir etkinlik olarak görmektedir. Dolayısıyla hizmet içi eğitim dijital vatandaşlık gibi değişimin meydana geldiği bir konuda gereklilik oluşturmaktadır (Kaya ve Akçadağ, 2022; Özdemir, 2021). Kilci (2019) hizmet içi eğitimlerin ihtiyaçlar dikkate alınarak planlanması gerektiğini belirtmektedir.

İlkokul eğitiminde dijital vatandaşlık kapsamında ulaşılan çalışmaların önerileri arasında dijital okuryazarlık becerisine sıklıkla vurgu yapılmıştır. Sınıf öğretmenleri, öğrenciler, veliler ve okul yöneticilerinin dijital okuryazarlık beceri düzeylerini ölçen ve dijital okuryazarlık becerilerini geliştirmek için gerekli koşulları betimleyen çalışmaların yapılması bir gereklilik olarak belirlenmiştir. Çalışılmak istenen gruba uygun dijital okuryazarlık beceri ölçeklerinin geliştirilmesi öneriler arasındadır. Ölçme araçları içerisinde nitel veri toplama araçlarının dikkate alınması daha derinlemesine analizler yapmaya imkân sağlayacaktır. Dijital okuryazarlıkla ilgili önerilerden bir diğeri sınıf öğretmenlerinin öğrencilerine faaliyetler düzenleyerek beceriyi kazandırmaları yönündedir. Ayrıca çalışmaların daha geniş örneklem gruplarıyla gerçekleştirilmesi önerilirken

bunun elde edilen sonuçların karşılaştırılmasını sağlayacağı ifade edilmiştir. Dijital okuryazarlıkla ilgili değişkenlerin çeşitlendirilmesi de öneri olarak belirtilmiştir.

Elde edilen sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde dijital vatandaşlığa yönelik nitel çalışmaların 2018 öğretim programı değişikliği sonrası daha fazla önem kazanmaya başladığını göstermektedir. Çalışma gruplarının öğretmenler dışında ilkökul öğrencilerini daha fazla kapsaması bu yöndeki sınırlılığı ortadan kaldıracaktır. Diğer taraftan nitel çalışmaların sayıca artması daha derinlemesine analizlerin yapılmasına ve konunun çok boyutlu ele alınmasına imkân sağlayacaktır. Dijital vatandaşlık alt boyutlarına ilişkin araştırmaların sayıca azlığı ve sınırlılığı konunun daha geniş boyutlarda ele alınmasını bir gereklilik haline getirmektedir.

Tüm sonuçlar değerlendirildiğinde ilkökul eğitiminde dijital vatandaşlığa yönelik araştırmacılara, eğitimcilere ve programcılara yönelik şu öneriler getirilebilir:

- Sınıf öğretmenlerine dijital vatandaşlık ve alt boyutlarıyla ilgili hizmet içi eğitimler ve seminerler verilebilir.
- Sınıf öğretmeni adaylarına lisans eğitimlerinde dijital vatandaşlıkla ilgili zorunlu ya da seçmeli dersler veya konuyla ilgili seminerler verilebilir.
- Dijital vatandaşlıkla ilgili nitel çalışmalar sayıca artırılabilir.
- Dijital vatandaşlık eğitimlerine veliler dâhil edilerek çalışmalar daha kapsayıcı hale getirilebilir.
- İlkokul programlarını dijital vatandaşlık açısından inceleyen çalışmaların sayısı arttırılarak dijital vatandaşlık konusuyla ilgili eksiklikler tespit edilebilir. Bu eksikliklerin giderilmesi yönünde planlamalar yapılabilir.
- İlkokul programlarında dijital vatandaşlık konusuyla ilgili kazanım sayısının artırılmasının yanında öğrenme alanlarına eşit ve dengeli bir şekilde dağıtılabilmesi yönünde çalışmalar yapılabilir.
- İlkokul programlarına dijital vatandaşlıkla ilgili içeriklerin yeterli ve dengeli bir şekilde yerleştirilebilmesi için programlar gözden geçirilebilir.
- İlkokul ders kitaplarını dijital vatandaşlık açısından inceleyen çalışma sayısı arttırılarak eksiklerinin tespit edilmesi ve giderilmesi sağlanabilir.
- İlkokul ders kitaplarında dijital vatandaşlıkla ilgili etkinliklere ve metinlere daha fazla yer verilebilir.
- İlkokul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili yüksek lisans ve doktora tez çalışma sayısı arttırılabilir.

- Sınıf öğretmenlerinin, öğretmen adaylarının, ilkokul öğrencilerinin ve velilerin dijital vatandaşlıkla ilgili görüşlerini inceleyen, dijital vatandaşlık algısını, farkındalık düzeyini ve yeterliklerini tespit eden çalışmalar artırılabilir.
- İlkokul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili karma yöntem çalışmalarına daha çok ağırlık verilebilir.
- İlkokul eğitimi ile dijital vatandaşlık arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çalışmaların sayısı artırılabilir.

Kaynaklar

- Abide, Ö. F. & Gelişi, Y. (2020). Sosyal bilgiler ders kitaplarının ve öğretim programlarının çocukların güvenli internet kullanımları açısından incelenmesi. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 248-269.
- Akay, G. (2011). *Akran öğretimi yönteminin sekizinci sınıf öğrencilerinin dönüşüm geometrisi konusundaki matematik başarılarına ve matematik dersine yönelik tutumlarına etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/> sayfasından erişilmiştir.
- Altun, N. (2019). *Temel eğitim programları ve ders kitaplarının dijital okuryazarlık bağlamında incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/> sayfasından erişilmiştir.
- Altun, N. & Alpan, G. B. (2021). Temel eğitim programlarında dijital okuryazarlık. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 280-294.
- Aydemir, M. (2019). Yenilenen sosyal bilgiler dersi öğretim programının dijital vatandaşlık ve alt boyutları açısından incelenmesi. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 15-38.
- Bakır, E. (2016). *Sınıf öğretmeni adaylarının dijital vatandaşlık seviyelerinin dijital vatandaşlık alt boyutlarına göre incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/> sayfasından erişilmiştir.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Bennett, W. L., Wells, C. & Rank, A. (2009). Young citizens and civic learning: Two paradigms of citizenship in the digital age. *Citizenship Studies*, 13(2), 105-120. <https://doi/abs/10.1080/13621020902731116>
- Boyras, S. & Tepe, M. (2019). Veri analizi. G. Ocak (Ed.), *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri içinde* (s. 274-316). Ankara: Pegem Akademi.

- Britten, N., Campbell, R., Pope, C., Donovan, J., Morgan, M. & Pill, R. (2002). Using meta ethnography to synthesise qualitative research: A worked example. *Journal of Health Services Research & Policy*, 7(4), 209-215.
- Buluç, B. (2012). Eğitim bilimleri enstitüsünde yaşanan sorunlar ve yeniden yapılandırma ihtiyacı. *Eğitime Bakış Dergisi*, 8(23), 135-139. <https://docplayer.biz.tr/> sayfasından erişilmiştir.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Gough, D., Thomas, J. & Oliver, S. (2012). Clarifying differences between review designs and methods. *Systematic Reviews*, 1(1), 1-9. <https://systematicreviewsjournal.biomedcentral.com/> sayfasından erişilmiştir.
- Görmez, E. (2016). Öğretmen adaylarının “dijital vatandaşlık ve alt boyutları” hakkındaki görüşleri (bir durum çalışması). *Electronic Turkish Studies*, 11(21), 125-144.
- Görmez, E. (2017). Öğretmenlerin dijital vatandaşlık ve alt boyutları hakkındaki düzeyleri (Van ili örneği). *Akademik Bakış Dergisi*, 60(1), 52-74. <http://www.akademikbakis.org> sayfasından erişilmiştir.
- Gültekin, M. & Çubukçu, Z. (2008). İlköğretim öğretmenlerinin hizmetiçi eğitime ilişkin görüşleri. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 185-201.
- Hannes, K. & Macaitis, K. (2012). A move to more systematic and transparent approaches in qualitative evidence synthesis: Update on a review of published papers. *Qualitative Research*, 12(4), 402-442. <https://doi/abs/10.1177/1468794111432992>
- Kalaycı, N. & Baysal, S. B. (2020). Sosyal bilgiler öğretim programlarının karşılaştırmalı analizi (2005-2017-2018). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 106-129.
- Kara, T. & Atasoy, E. (2019). Sosyal bilgiler öğretim programı ve ders kitaplarının (2018) dijital vatandaşlık kavramı ve alt boyutları bağlamında incelenmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(41), 133-154.
- Karaduman, H. (2011). 6. sınıf sosyal bilgiler dersinde dijital vatandaşlığa dayalı etkinliklerin öğrencilerin dijital ortamdaki tutumlarına etkisi ve öğrenme öğretme sürecine yansımaları. (Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/> sayfasından erişilmiştir.
- Kaya, N. & Akçadağ, T. (2022). Eğitimde hizmet içi eğitim faaliyetlerine ilişkin öğretmen görüşleri. *Journal of Sustainable Education Studies*, 3(4), 194-206.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.

- Kilci, Z. (2019). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin dijital vatandaşlığa yönelik görüşleri ve uygulamaları*. (Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/> sayfasından erişilmiştir.
- MEB. (2018). *Millî Eğitim Bakanlığı Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı*. Ankara: MEB.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2. b.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Ocak, G. (2019). Bilimsel araştırmalarda kullanılan veri toplama yolları. G. Ocak (Ed.), *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri içinde* (s. 218-268). Ankara: Pegem Akademi.
- Öncül, B. (2020). *İlkokul öğrencilerinin dijital vatandaşlık farkındalıklarının akran öğretimiyle geliştirilmesi*. (Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/> sayfasından erişilmiştir.
- Özdemir, L. (2021). Türkiye’de hizmet içi eğitim süreci ve öğretmenlerin hizmet içi eğitim gereksinimlerinin nedenleri ile uygulamada karşılaşılan sorunlar hakkında literatür taraması. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 8, 495-523.
- Özkaya, Y. & Erat, Y. (2022). Türkiye’de dijital okuryazarlık çalışmaları: Literatüre dayalı nitel bir araştırma. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 240-256.
- Öztürk, M. (2021). Dijital vatandaşlık araştırmalarının incelenmesi: Kavramsal ve yöntemsel eğilimler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 11(2), 385-393.
- Polat, S. & Ay, O. (2016). Meta-sentez: Kavramsal bir çözümlenme. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 52-64.
- Prensky, M. (2016). *Education to better their world: Unleashing the power of 21st-century kids*. New York: Teachers College Press.
- Sarı, İ. & Taşer, S. (2018). Türkiye’de dijital vatandaşlıkla ilgili yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinin incelenmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(6), 1063-1069.
- Sarıgöl, B. (2022). 2018 Sosyal bilgiler öğretim programının dijital okuryazarlık becerisi bakımından yeterliliğinin incelenmesi. *Kapadokya Eğitim Dergisi*, 3(1), 8-17.
- Sevigen, M. & Yılar, M. B. (2022). Türkiye’de eğitim alanında yazılan dijital vatandaşlık konulu lisansüstü tezlerdeki eğilimler. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 6(1), 47-70.
- Seylan, S. (2008). *Medya okuryazarlığı ders uygulamalarında dünya üzerinde görülen aksaklıklar*. (Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/> sayfasından erişilmiştir.
- Sözer, Y. (2015). *Sınıf içi öğrenmeleri destekleyen okul dışı aktif öğrenmeler: Bir meta-sentez çalışması*. (Doktora Tezi). <https://acikerisim.dicle.edu.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Şahin, Ç. & Karakuş, G. (2019). Katılımcıları seçme: Evren ve örneklem. G. Ocak (Ed.), *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri içinde* (s. 180-214). Ankara: Pegem Akademi.

- Şen, F. G. (2022). *İlkokul öğrencilerine yönelik dijital vatandaşlık tutum ölçeği geliştirme: Geçerlik ve güvenirlik çalışması*. (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/> sayfasından erişilmiştir.
- Turan, S. & Karasu-Avcı, E. (2018). 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın dijital vatandaşlık bağlamında incelenmesi. *Eğitim ve Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 1(1), 28-38.
- Türkmenoğlu, M. & Baştuğ, M. (2017). İlkokulda akran öğretimi aracılığıyla okuma güçlüğüünün giderilmesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 36-66.
- Yamaç, A. (2019). Dijital okuma ve yazma uygulamalarının ilkökul düzeyinde kullanımına yönelik sınıf öğretmeni adaylarının algıları. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 1-25.
- Yeşiltaş, E. & Gez-Çinpolat, A. (2022). Eğitimde dijital vatandaşlık ile ilgili araştırmalara yönelik bibliyometrik bir analiz. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 46(1), 149-158.
- Zimmer, L. (2006). Qualitative meta-synthesis: A question of dialoguing with texts. *Journal of Advanced Nursing*, 53(3), 311-318. <https://doi/abs/10.1111/j.1365-2648.2006.03721.x>

Extended Summary

In order for the world to be a more livable place, it is important for children, who are the basis of society, to access knowledge and skills through Internet from an early age in order to become active and conscious digital citizens (Prensky, 2016). The aim of primary school education is to raise active and effective individuals who have self-discipline and self-confidence as well as social and scientific reasoning skills in accordance with their individual development process and level (MEB, 2018, p. 3). The way to create a society consisting of conscious citizens in future is to provide quality education on digital citizenship from an early age (Bakır, 2016). In this respect, those studies that assess the general framework of studies on digital citizenship in primary school education are very important. At this point, determining the tendencies of qualitative studies may reveal a subjective-interpretive process for perceiving previously known or unrecognized problems and dealing with the problems in a realistic way (Seale, 1999; as cited in Baltacı 2019). Based on these issues, the aim of the study is to examine the qualitative studies on digital citizenship in primary school education, to reveal the strengths and limitations of these studies, and to interpret, evaluate and compare them. The study aims to reveal the types of publication, subjects, methods used in these studies, their sample size, the selection and number of the participants, the data collection tools and data analysis techniques employed in the studies, results and suggestions of the studies conducted in primary school education on digital citizenship in Türkiye.

In the study, a meta-synthesis patterned with meta-ethnography, one of the qualitative research methods, was used. As a method, the results of the studies selected according to certain

criteria were synthesized and an attempt was made to reach a holistic interpretation about the topic. The sample of the study includes 20 studies on the digital citizenship in the primary school education carried out between 2012 and 2022. These studies were found through the YÖK thesis database, ULAKBİM, Google Scholar, ERIC and SSCI databases. At the beginning of the sample creation, first keywords were identified and then, a review of literature was made based on these keywords. After the selection of the sample common themes were identified. The studies in the sample were examined through the content analysis.

It was found that the number of articles published on digital citizenship increased in 2018 and 2022, and the number of postgraduate theses on the same topic was found to increase in 2022. The latter studies on digital citizenship in primary school education were mostly at the master's level. Doctoral theses on this subject were found to be less in number. It was also found that theses were mostly produced in the field of educational sciences. There were also theses on primary school digital citizenship in the field of social sciences. Concerning the participants or samples of the studies reviewed, it was found that these included the 2018 educational, classroom teachers, pre-service classroom teachers and primary school social studies textbooks. On the other hand, the number of qualitative studies on primary school students was quite limited. The participants of the studies were found to be identified through the purposive, conventional and maximum diversity sampling techniques. The number of participants in the studies was mostly 200. In the studies reviewed, the documents and interview forms were used as data collection tools. The most preferred data analysis method was content analysis. When the results of the studies were examined, it was seen that the outcomes related to digital literacy skills were included in the primary school curricula but they did not show an equal distribution in terms of learning areas, and most of the outcomes related to digital literacy skills were included in the Social Studies and Turkish Course curricula. The outcomes related to the learning areas in the Social Studies curricula were not sufficient and their distribution was irregular. Primary school teachers and pre-service classroom teachers did not have sufficient knowledge about the topic. Among the primary school textbooks, the units of analysis related to digital literacy skills were mostly included in the Social Studies textbooks. It was determined that primary school students had a positive attitude towards digital citizenship. In the studies reviewed some suggestions were developed. These were as follows: digital literacy skills should be delivered at all grade levels in primary school curricula. Curricula of different countries should be examined in terms of digital literacy skills. Studies should be increased by examining the primary school social studies curricula in terms of digital literacy skills. Subjects and practices related to digital citizenship should be added to the Primary School Social Studies Curriculum. It was stated that digital citizenship education should be included in the curricula from pre-school to the last year of high school.

Education about digital citizenship can be given to classroom teachers, branch teachers and school administrators through in-service trainings. Classroom teachers are required to report their in-service training in the meetings with the branch teachers. Undergraduate education of primary school pre-teachers should be examined in terms of digital literacy. Studies should be conducted to determine the digital literacy skill levels of classroom teachers, students, parents and school administrators and to describe the conditions necessary to develop their digital literacy skills. In addition, some scales should be developed to measure the digital literacy skills of these groups. Interviews about digital literacy skills should be conducted not only with classroom teachers, but also with teachers from different branches, students and parents. Therefore, studies may be designed as qualitative research. Classroom teachers should be encouraged to organize activities to equip their students with digital literacy skills. Studies on digital literacy should be carried out in different categories and with larger samples. Based on the findings of the study the following suggestions can be offered in regard to future research on digital citizenship in primary school education: Qualitative studies on digital citizenship can be increased in number. Studies may involve parents. Content related to digital citizenship can be placed in curricula more adequately and in a balanced way. Content related to digital citizenship in primary school textbooks can be revised. Studies examining primary school curricula in terms of digital citizenship and master's and doctoral theses can be increased in number.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Bu araştırmanın planlanması, yürütülmesi ve yazılı hale getirilmesinde araştırmacılar eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek ve Teřekkür Beyanı

Bu araştırmada herhangi bir kurum, kuruluş ya da kişiden destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı

Araştırmacıların, araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırma derleme türünde olduğu için etik kurul kararı gerektirmemektedir.